

A felemelő múlt – összefűző emlékek | The uplifting past – memory bonds

1838 nyarán, egy új kor hajnalán, a magyar reformkor virágzásának idején Pulszky Ferenc (1814–1897) azt írta a kor legelismertebb irodalmárainak-költőinek – Toldy/Schedel Ferenc, Vörösmarty Mihály és Bajza József – lapjában, az Athenaeum című tudományos és szépművészeti folyóiratban, hogy „A’ múltnak képviselői az emlékek, ezek testesítik a’ köteleket, mely bennünket összefűz; szent érzésük a’ nemzetiség’ első kötelessége. Ezekhez kapcsolódnak eszméink őseinkről, ezekből látjuk, hogy tekinték ők a’ világot, ezekben mutatkozik a’ múlt századok’ ízlése. Ki legkisebbet is közülük elront vagy elveszni hagy, a’ múltnak dicső palotájából egy követ tört ki, ’s tulajdon állásának alapját megrongálta, mert ha magasan állunk, csak a’ múlt az, mi bennünket felemelt, amit lábunkkal taposni nem kellene.” [A kiemelések – Cs. T.]

A fiatal Pulszky egy angliai tanulmányút után választotta feladatául a magyar nemzeti múlt, a magyar történelem tárgyi és művészi emlékeinek összegyűjtését és megőrzését, illetve – ahogy Marczali Henrik történész, Pulszky kisebb dolgozatainak bevezetőjében írta – „Kölcsy személyes hatása az 1832-ben kezdődő országgyűlésen avatta volna őt a hazafiság és a magyar nyelv ihlett bajnokává”. Pulszky tehát már nem csak a magyar ügy, a magyar politikai élet, majd a szabadságharc letörése utáni magyar emigrációs lét és 1866-tól – immár ismét idehaza – a nagypolitikai történetek aktív részese lett, de akár a magyar muzeológia egyik elindítójának is tekinthetjük, majd 1869-től pedig az első magyar múzeum, a nemzet múzeumának igazgatójaként a magyar múzeumügy egyik dinamizálójának.

Az 1867-es kiegyezés utáni rendszerváltást követő politikai fellélegzés, a felpörgő polgári fejlődés, a nemzeti múlt vizsgálata és az ezeréves ország ünneplése, illetve – már szűkebb fókusszal – a nemzet múzeumának példája és – többek közt – kitüntetetten Rómer Flóris (1815–1889) szerteágazó régész-muzeológusi és múzeumalapító tevékenysége (Győr, 1859 – az első vidéki múzeumok egyike), és Rómer távlatosabb, vidéki városi múzeumhálózat-építésre vonatkozó koncepciója és gyűjtési ajánlásrendszere az 1860-as évek végétől beindította a leletfeltárási, műtárgygyűjtési és a városi múzeumalapítási lázat. Lelkes érdeklődők, civilek kezdtek gyűjtésbe, feltárássba és a tárgyak őrzésébe, katalogizálásába. A Szabolcs megyei „csodadoktor”, azaz Jósza András (1834–1918), a Szabolcs vármegyei múzeum alapítója egy másik, a Vasvármegyei Múzeum egyik létrehozójának, Miske Kálmánnak (1860–1943) írt, 1909-es levelében például azt magyarázta, hogy „A régészet olyan ragadós nyavalya, mint a veszettség. Engemet 1867-ben [...] boldog emlékü felejtethetetlen barátom, Dr. Rómer Flóris mart meg, de a baj nem tört ki rajtam teljes erejével, mert nem vált belőlem régész tudós, csak régészet kedvelő.”

Valóban, Rómer hatása elsöprő volt. 1899-ben bekövetkezett halálakor tanítványa, Hampel József (1849–1913), aki 1877-től a Nemzeti Múzeum érem- és régiségosztályának őre és később Pulszky Ferenc lányának férje lett, úgy emlékezett róla, hogy „Rómer F. Flóris elévülhetetlen érdeme, hogy vidéken nyilvános múzeumok földlítésének évtizedeken át meleg szószólója volt és azon nagyszámú megyei, városi, társulati és iskolai

múzeumok, melyek az utóbbi harmincz évben keletkeztek, vagy közvetlenül, vagy közvetve annak a mozgalomnak tulajdoníthatók, melyet Rómer évtizedeken át élő szóval és tollal, leginkább az Archaeologiai Értesítőben elesztett és melynek majdnem minden lényegesebb mozzanatát megörökítette e folyóirat.”

A vidéki múzeumalapítók egymásnak adtak erőt és egymást erősítették. A 19. század utolsó harmadában, a századforduló idején és a 20. század első évtizedeiben mind több városban alakultak régészeti-muzeológiai-történész szervezetek, társulatok, egyesületek, és országszerte egyre több vidéki múzeum nyitotta meg kapuit a látogatók előtt. A vidéki intézmények pedig kitartással, elhivatottan kezdték meg munkájukat, betartva Kubinyi Ágoston (1799–1873), a Nemzeti Múzeum Pulszky előtti igazgatójának ajánlását: „... felállítandók az ezen intézetben levő gyűjtemények, hogy azok tükröz gyanánt szolgáljanak a nemzet mind szellemi, mind anyagi tekintetbeni haladására vagy hátramaradására; hogy a történetíró, archeolog, természetvizsgáló, mezzei gazda, bányász, iparúzó, művész sat. első tekintettel alapos tudomást szerezhessen szakához tartozó minden tárgyakról, és ezen tekintetből minden gyűjtemény úgy felállítandó, hogy ne csak a szemnek szolgáljon gyönyörűl, hanem mindenki, kivált a szakértő, könnyen mozdíthassa annak használatával kitűzött célját s vállalatát elő.”

Valahol itt, ekkor és így alakult az a magyarságot összefűző erőter, amit a múltat képviselő emlékek felkutatása, összegyűjtése és megőrzése adott a vidéki múzeumoknak és amit azok tovább sugároztak környezetüknek – és ha körül nézünk, ez az erő máig kitart.

Ebben az albumban 67 vidéki múzeum mutatja be a Magyar Géniuszt-vándorkiállításba kiválasztott jellegzetes, az éthoszt kifejező, akár szimbolikussá vált műtárgyait, régiójának, kistérségének egy-egy kincsét. Míg a múzeumok

kiválasztotta műtárgyak a kiállításban egy sajátos, alapvetően diszciplináris és időrendi klasszifikáció szerinti kurátori csoportosításban jelentek meg és kerültek egymással érdekes viszonyrendszerbe és kapcsolatba – úgy is mondhatnánk – „összefűzésbe”, addig ebben a kötetben arra törekedtünk, hogy a vidéki múzeumok történetének kezdetét, attribútumait ismerhessük meg és a kiállításon megtekinthető műtárgyaik szépségét és ismertetőjegyeit csodálhassuk meg. Azokat a műtárgyakat, amelyek önmagukban is egy-egy önálló, saját világot teremtenek, mégis együttesen a nemzeti múltunk – „mi bennünket felemelt” – egy-egy darabjáról mesélnek.

Az épületek és a tárgyak meséje – vagy maibb szóval – a sztorijuk: azaz a múzeumok és a vidéki intézményekből beérkező műtárgyak történetei nagyon-nagyon sokszínűek és sokfélék voltak, és nem volt ez másképp a bemutatásukkal sem. A kötetbe szorított múzeum- és műtárgy-mesék terjedelmi lehetőségei, illetve a kötet egységessége miatt azonban – a gyűjteményvezetők és a szakmuzeológusok valamint a múzeumi honlapok részletes és kimerítő szöveges alapanyagainak felhasználásával, de – egységet mutató, fájoan rövid, mégis kompakt szövegek és leírások születtek a múzeumokról, csakúgy, mint a kiállításon a műtárgy-leírások esetében is történt. Ezeket a hasonló modalitású, a műtárgyakat egy közös történetbe simító szövegek itt olvashatóak újra.

Őszintén hiszünk benne, hogy ezek a rövid bemutatkozások és a még rövidebb, de a mához szóló, élvezetes műtárgyleírások, azaz a nemzeti múlt egy-egy kis sztorija minél többeknek teremtet kedvet ahhoz, hogy egyre többször felkeressék ezeket a páratlan intézményeket, és ezzel még inkább összefűzzék, „mi bennünket felemelt”.

Mert a vidéki múzeumok országos, lokális és regionális körben is valóban páratlanok mindmáig, hiszen ahogy Pulszky Ferenc fogalmazott egy kései képviselőházi beszédében 1887 telén: *„Bizony, itten az idejét a hazának szenteli, mikor a munkának szenteli. Ez legyen a magyar génusz.”*

In the summer of 1838, at the dawn of a new era, when the Hungarian Reform Era was flourishing, Ferenc Pulszky (1814-1897) wrote in the scientific and fine arts journal: *Athenaeum*, to the journal of the most renowned literateurs and poets of the time: Ferenc Toldy/Schedel, Mihály Vörösmarty and József Bajza. He wrote that "Memories represent the past, they embody the bond that connects us; the first duty of a nation is to believe in them with all heart. Our ideas of our ancestors are linked to them, thanks to them we see how they looked at the world, in them we see the taste of past centuries. The one who spoils or loses the least of them, takes a stone from the glorious palace of the past, and shattered the foundations of his own existence, for if we stand high, it is only the past that has lifted us up, which we should not trample underfoot." [A kiemelések - Cs.T.]

After a study trip to England, the young Pulszky decided to fulfil the duty of collecting and preserving the material and artistic relics of the Hungarian national past and Hungarian history. As the historian Henrik Marczali wrote in the introduction to Pulszky's short essays, "Kölcsény's personal influence at the Diet that began in 1832 would have made him an inspired champion of patriotism and the Hungarian language". Pulszky was therefore

not only an active participant in the Hungarian issue, in Hungarian political life, in Hungarian emigration after the suppression of the War of Independence and in major political events from 1866 onwards, but can also be considered one of the founders of Hungarian museology, and from 1869 – as director of the very first Hungarian museum – the national museum, a stimulating personality in the Hungarian museum issue.

The political revival following the Austro-Hungarian Compromise in 1867, the upsurge of civil development, the research of the national past and the millennial celebrations, and - with a narrower focus - the example of the museum of the nation and - among others - the wide-range of archaeological-museological and museum-founding activities of Flóris Rómer (1815-1889) (Győr, 1859 - one of the first museums outside the capital city), and Rómer's more far-reaching concept and collection recommendation system for building a network of town museums, stimulated the fever of excavations, artifact collecting and museum establishment in towns from the late 1860s. Enthusiasts and civilians started collecting, excavating, preserving and cataloguing objects. For example, in a letter of 1909 to Kálmán Miske (1860-1943), one of the founders of the Museum of Vas County, the "wonder doctor" of Szabolcs County, András Jóna (1834-1918), the founder of the Szabolcs County Museum, explained in another letter: "Archaeology is as contagious as rabies. I was infected in 1867 [...] by my unforgettable friend Dr. Flóris Rómer, of whom I happily remember, but the disease did not break out in full force, because I did not become an archaeologist, only an archaeology lover."

Indeed, Rómer's influence was truly sweeping. After his death in 1899, József Hampel (1849-1913) – who became the keeper of the coin and antique collection of the Hungarian National Museum, then later Ferenc Pulszky's daughter's husband – remembered his master as "F. Rómer's indefeasible merit is that he loudly supported the foundation of public museums in Hungarian towns for decades. "Those many county, city, association and school museums established in the past thirty years before his death, can be attributed directly or indirectly to the movement supported by Rómer either written or in speech, happening mostly in the *Archeologiai Értesítő*, almost all the most important moments of which were recorded in this journal."

Museum founders all over the country strengthened and supported each other. More and more towns established archaeological, museological or historical associations, organizations, and societies, just as more and more museums opened its gates to visitors in the last third of the 19th century, at the turn of the century and in the first decades of the 20th century. The institutions not located in the capital city started to work with perseverance and dedication, in accordance with Ágoston Kubinyi's (1799-1873) thoughts, who was the director of the Hungarian National Museum before Pulszky: "... these collections shall be established in these institutions so that they will be able to reflect the intellectual and material development or fallback of the nation; so that storytellers, scientists, farmers, miners, artisans and artists will be able to reach all objects related to their trade. With this in view, every collection shall be set not only with the intention of visual pleasure, but

to give the opportunity to everyone, especially the experts, to utilize them in order to improve their business and reach their objectives."

This was the time, place, and way, which created the force uniting Hungarians, which was given to museums all over Hungary by discovering, collecting, and preserving findings that represent the past, and which radiates in their environment. If we look around, this force is still alive.

In this catalogue, 67 museums present their specific – even symbolic – artefacts selected for the Hungarian Genius Traveling Exhibition, expressing the ethos, a treasure of each region, sub-region. While the exhibition presented the artefacts selected by the museums in a special, disciplinary, and chronological order decided by the curators and were placed in an interesting relationship, or let's say "interconnection", with each other, this catalogue seeks to discover the early history of the museums not located in the capital city, get to know their attributes and to be able to admire the characteristics and beauty of the objects on display in this exhibition. The artefacts create their own world, yet they tell a piece of our national past – which uplifted us –.

The tale of the buildings and objects – or with a more modern word: their story – so the stories of the objects coming from the different museum institutions from the country are very diverse, so is their introduction. Although the provided space and the unified format of the museum and artefact stories made the possibilities quite limited, still – based on the work of museologists and the heads of each collection and the webpages of the museums – unified, painfully short, but compact

descriptions were created about the museums, just like in case of the exhibition texts. These texts, with a similar modality, uniting the artefacts into a common story, can be re-read here.

We truly believe that these short introductions and the even shorter, but enjoyable, descriptions of artefacts that are relevant to today - a little story of the national past - will encourage more and more people to visit these unique institutions, and thus to connect even more closely "what has raised us up".

For non-capital museums are truly unique in national, local, and regional circles, because as Ferenc Pulszky put it in a late speech to the House of Representatives in the winter of 1887: "Here, indeed, one devotes their time to their country when they devote it to work. This shall be the Hungarian genius."

Dr. Császtvay Tünde

*irodalom- és művelődéstörténész,
a kiállítási műtárgyleírások, a katalógus múzeumi leírásainak írója
és a kötet szerkesztője*

a HUN-REN Bölcsészettudományi Központ

*Irodalomtudományi Intézetének osztályvezetője, főmunkatársa
címzetes egyetemi tanár |*

literary and cultural historian

writer of the artefact descriptions and the museum introductions in this catalogue, the author of this volume

head of Institution for Literary Studies in the HUN-REN Research Centre for the Humanities, senior staff member, university professor

